

SÜMEGI GYÖRGY (1947) Budapest

SÜMEGI GYÖRGY

Bényi Árpád: az 1956-os forradalom, és ami utána következett

A történeti változások szele Bényi Árpád (1931–2006) festőművészt is megérintette, a Petőfi Körök tevékenységéről, az írók, értelmiségiek rendszerkritikus hozzáállásáról naprakészen tájékozódott: „hajnaltól késő estig olvastam az újságokat, hallgattam a rádiót. A baráti körrel való intenzív kapcsolat abban merült ki, hogy én elmeséltem, amit ők nem hallottak, s ők is elmondták, amit én nem tudtam.” A forradalom előrehaladásával párhuzamosan radikalizálódott Bényi. Október 24-én „biciklivel elmentem Debrecenbe megnézni, mi történik ott. Mire Debrecenbe értem, itt már megalakultak a forradalmi bizottságok.” Kunhegyesen bekapcsolódott a helyi Petőfi Kör munkájába, amelynek háromtagú bizottságába is bevásztották. Az ő kézírásában fönmaradt, 1956. november 7-én keltezett, „kunhegyesi pedagógusok” aláírású, általa fogalmazott levélben „a jelenlegi Kádár-kormány minden ténykedése ellen” tiltakoznak. Ugyanazon a napon, tehát november 7-én délelőtt, a 2. és 3. rajzóráján a hetedik osztályos tanulóinak plakátkészítési feladatot adott, ezzel a naplóba beírt intencióval: „Elég legyen! Tiltakozás az orosz agresszió ellen. A tanulók egy része nemzeti-színű lobogókat rajzolt, melyet szovjet tankok tipornak el.” A baloldali beállítottságú Bényinek belső konfliktust, komoly problémát okozhatott – ahogyan sok gondolkodó, baloldali magyar embernek abban az időben – a saját elkötelezettségének, párttagságának kérdése, mibenléte. Párttagkönyve egyes oldalait kék tintával indulatosan fölülírta, s ezzel a gesztussal mintegy semmissé tette, a maga számára érvénytelenítette. A párttagkönyv második oldalán, a „Világ proletárjai, egyesüljetek!” szövegre ezt: „Hazádnak rendületlenül légy híve óh Magyar!” Az 1956. második félévi bélyegoldal fölé jegyezte: „Új golgota, milliók újjászületésének, felejthetetlen [1956 október] 23. napja!” Az 1957. évi bélyegrubrikákra jegyezte, mintegy összefoglalóan: „Tiszta lelkiismerettel léptem ebbe a pártba. Már akkor láttam az örült hibáit, de hittem erejében, hogy ezeket fel tudja számolni. Párttagságom minden lehetőségét felhasználtam a kíméletlen pártlojalitás elleni harcra. Nem szégyeltem múltbeli párttagságomat. És ha lesz egy nemzeti magyar kommunista párt, egészséges alapokon, akkor tagja leszek annak. 1956. dec. 1.” A kunhegyesi történések, illetve a forradalom leverése utáni bénltság nyugtalanította: „November 10-én felmentem Pestre. [...] A Kossuth térre vitt az utam, aztán a Köztársaság térre és máshova is, megnéztem az ávosok golyónyomait. [...] Ezzel töltöttem el tizenegy napot Budapesten. Utána hazajöttem egy halom újsággal, amely az Október 23 címet viselte. [...] A baráti kör révén terítettük a községet ezzel az újsággal.” A fővárosban látottakról s az ott szerzett tapasztalatairól beszámolt a kunhegyesi Petőfi Körben, és egy abban az időben keletkezett párbeszédese jelenetében is megfogalmazta az általa látottakat: „Mi van Pesten? Üvegcserepek, romok a járdán, vigasztalan hideg a szobákban, de mégis bizakodnak. Hisznek.” A többszereplős jelenete („írtam még egy színdarabot is, melynek főhőse egy festő, vagyis személyem”) hű tükre az akkori hangulatnak, és egyúttal a Kunhegyesen alakuló eseményeket is rögzíti. A szereplők szájába a saját véleményét adva hibáztatja az oroszok behívása miatt Kádár Jánost, és tehetetlen gyűlölettel fordul az erőszak ellen. Két figurájában (Zsitvai és Karcsi-Károly) két, egymásnak feszülő pólusban mutatja meg a szélsőségest, a pusztítani, „rendet teremteni, akár áldozatok árán is” magatartást és a higgadt, mérsékelt fölfogását. Ő maga az utóbbi mellett foglal állást, elhatárolódik a helyi atrocitásoktól, demokratikus, parlamentáris formák alkalmazásában bízik, és az ország függetlenségét szorgalmazza. Egyfajta idealizmus itt is tetten érhető, hiszen mindennek az adott történelmi korszakban nem volt realitása. A jelenet mindezekon túl azért is tanulságos, mert a végén a tervezgetők eljutnak a plakátkészítéshez, amit végszóként, összefogásként, közös cselekvésként rögzít.

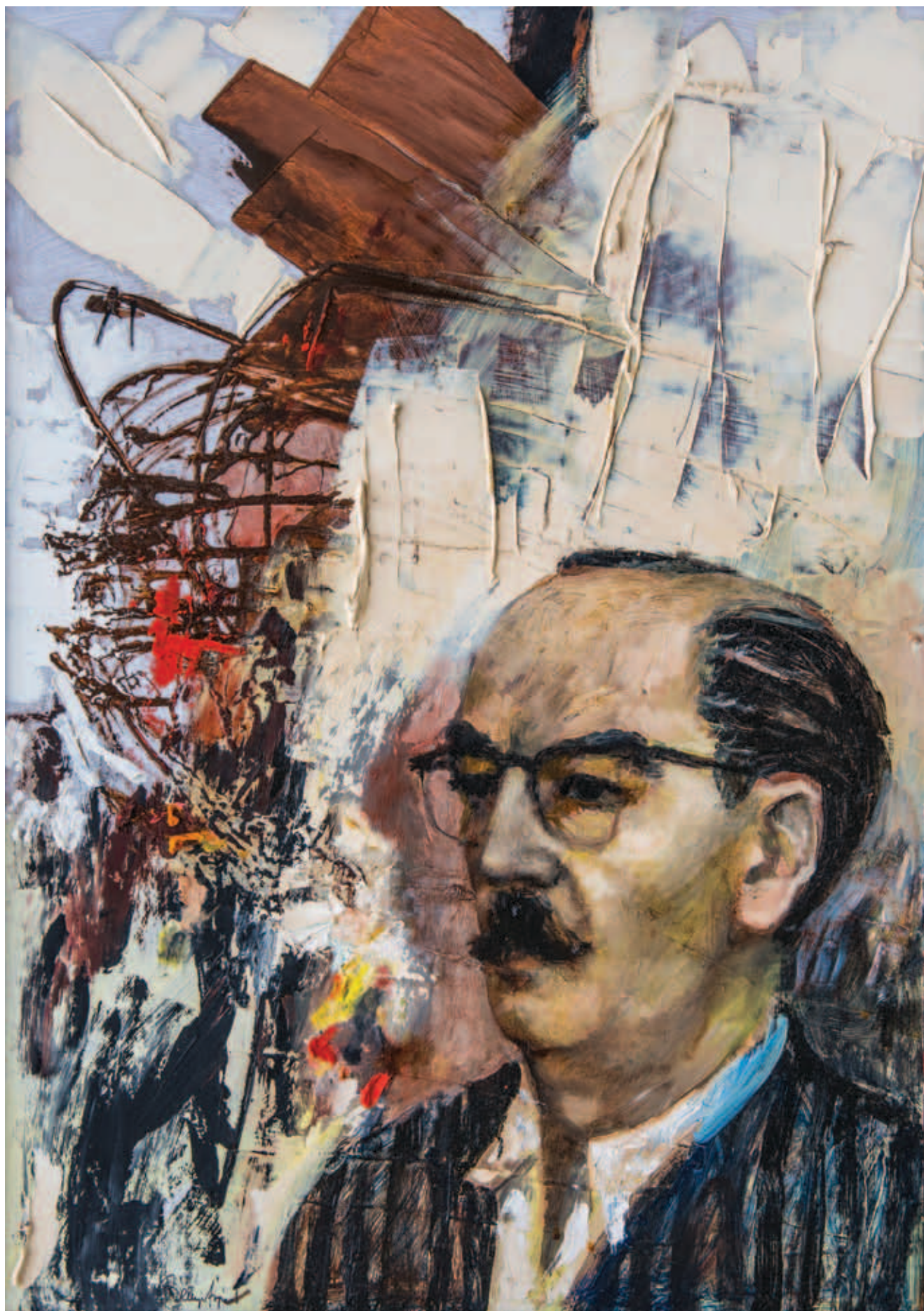
A Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények kiadásában megjelenő könyv egy fejezete.

Radikalizálódása a salgótarjáni sortűzről kapott hírek után fordult cselekvéssé. Ez volt az utolsó csepp, erkölcsi érzékenysége és tűrőképessége határpontja. „December 8-án a Szabad Európa egyik adásában hallottam a salgótarjáni sortűzről. Egyszerűen nem akartam hinni a fülemnek. Megint fölültem a biciklire, és elmentem Salgótarjánba. [...] Szinte az egész város kórusban üvöltött a tehetetlenségtől. Ilyen még nem volt, hogy öt perc alatt ennyi halott legyen. [...] Akkor ezen iszonyatosan felháborodtam. [...] De '56. december 9-10-én miféle cselekvésre volt lehetőség? Hazaérkeztem. Akkor már harmadik éjszaka nem aludtam. Bementem az egyik asztalos barátom műhelyébe, kértem tőle egy puhafát, ami nem túlságosan szálkás, és közönséges asztalos vésőket. Nekiestem a fának, és elkezdtem egy korábbi kompozícióm fába vésni. Volt egy vázlatom, korábbi elképzelésem egy Radnóti-illusztrációról, az *Erőltetett menet* című verssel kapcsolatban. Erre emlékeztem fejből, ezt metszettem fába.”

Az elkészített plakátja előzményéről Bényi Árpád 1957. május 3-án ezt vallotta: „Én egy fametszet-sorozat készítését kezdtem el 1954-ben, hogy Auschwitz, Dachau haláltáborokat elrettentő emlékeztető példaként művészileg ábrázoljam. Ezt azzal a céllal készítettem, hogy a Béketanácsnak felajánljam. El is készítettem 24 festményt, amit metszetmásolatnak készítettem. A 24 db. festményből egynek a metszetét készítettem el, amely egy internálótábor, a háttérben krematóriumot ábrázol. Ezt a fametszetet a kultúrházba vittem még korábban, ahol 24-25 példányt készítettem róla, hogy felküldjem a Béketanácsnak, s akkor ott is maradt.” Ehhez a grafikához csináltak a kollégái gumiból kivágott föliratot, és festékezés után azt nyomtatták fölé: *Ez ellen harcolunk!* A fametszetből 200 példányt nyomtattak, és a kijárási tilalom idején a plakátragasztók, a baráti kör tagjai – köztük természetesen a grafikusművész is – két csoportra oszolva Kunhegyesen, december 16-án este kiragasztották azokat. A rendfenntartók, a karhatalmisták, ismertebb, korabeli néven: a pufajkások hamar fölfedezték, és még aznap este a kunhegyesi falakról, kerítésekről letépték a tiltakozó falragaszokat.

A kunhegyesi Petőfi Kör tagjai december 16-ra házi sokszorosításban elkészítettek két röplapot: *Mi nem vagyunk fasiszták, független szabad hazát akarunk* címen és Petőfi Sándor *Föl a szent háborúra* versét. A röplapok elkészítésében Bényi nem vett részt, csupán tanácsot adott hozzá: „a föliratot, illetve annak betűit gumiból ki kell vágni, és azokat valamire ráragasztani, s ezzel lehet röpcédulát nyomtatni”.

Különösen érdekes, hogy a házkutatásakor Bényitől lefoglaltak között, a fametszet próbanyomatai mellett két vázlata is szerepelt. *Statárium* fölirattal egy megkezdett kompozíció terve: anya, óvón öleli, szorítja magához karon ülő kisgyermekét. A másik egy hevenyészett plakátterve lehet: Kisfaludi Stróbl Zsigmond Gellért-hegyi Szabadság-szobrának pálmaággal föltartó – Bényi által könnyezőnek megjelenített – figurájába rajzolt, bitóra akasztott emberrel. A pálmaágba beleírta: *A „szabadság” árnyékában*. Itt az idézőjelbe tett szabadság valójában rabság, annak a kifejezője, hogy akkor, 1956 novemberében és decemberében az agresszió, az orosz fegyverek árnyékában élt az ország. „Ezt azzal a szándékkal készítettem, hogy majd terjeszteni fogom valamilyen formában.” Ez a terv az akkori helyzetet rögzíti és fejezi ki, de az elkészült plakáton már továbblépett ennél, azzal már mozgósítani akart, és a cselekvésre tette a hangsúlyt. A kunhegyesi röplapok és plakátok készítői és kiragasztói féltek a megtorlástól (többen disszidáltak). Bényi Budapestre szökött, ott húzta meg magát hetekig egy barátjánál, majd visszatért Kunhegyesre, ám végül Debrecenben letartóztatták. Kistarcsán, Szolnokon, majd a fővárosban, a Gyűjtőben volt vizsgálati fogságban, és töltötte a forradalom melletti kiállásáért kapott börtönbüntetését: „773 éjszakát töltöttem a rácsok mögött.” A vallatások és a vallatók agresszivitását, a veréseket és megalázásokat ő sem kerülhette el. Ám bizonyosfajta művészeti tevékenységre is nyílt lehetősége egy idő után. Az egyik vallatója versírásra kényszerítette: „rajzoltam a vers végére egy plasztikus, anatómiai fény-árnyék szívet. [...] Előfordult, hogy jött egy-egy smasszer, és hozott papírt-ceruzát, hogy rajzoljam le.” Majd síremléket tervezett, aminek az öntéséhez szükséges keverési arányt a börtönudvaron kikísérletezte. A berettyóújfalui temetőbe került, az egyik börtönőr apjának a síremléke „egy téglatest, mellette egy fatörzs, s abból egy letört tölgyfaág, továbbá hatalmas formaburjánzással jól domborodó tölgyfalevelek és makkok. A kitört ág ráborul a sírkőre.” Azután bekapcsolódott a rádiókávák (dobozok) gyártásába, ám a „sírkőfaragásnak az igazi haszna az lett, hogy a parancsnok létesített egy dekorációs műhelyt”. Ebben egy cellatársa a Bényi előrajzolta „betűsablonokkal önállóan végezte a plakátok, transzparenszek gyártását, én meg portrékat, tájképeket festettem”. Börtönéveinek egyik legfontosabb képzőművészeti kísérlete azonban egy sajátos, kvázi-illusztrációegyüttes volt. „Az asztalosüzemben szereztem

diópácot, és kihegyezett gyufaszállal nagy élvezettel rajzoltam egy nálam lévő Steinbeck-könyvbe, a nyomtatott szövegek közé apró firkákat, mintha azok a könyv illusztrációi lennének.”

Sajátos módon még egyszer látta a büntetését kiváltó plakátját: „Szabadulásom után találkoztam újra ezzel a grafikámmal egy kiállításon, ahol *Az ellenforradalom rémtettei* címmel mutattak be mindenfélét, többek között az én plakátomat is. Csak egy villanásnyira láttam, [...] valamikor 1963–64 körül egy demonstráló vándorkiállításon, Debrecenben, a Magyar–Szovjet Baráti Társaság kiállítótermében. Így, ellenforradalminak minősítve került elrettentő szándékkal falra az én metszetem, a szabad hazát óhajtó kívánságom.” A forradalom leverése utáni plakátháborúban szerephez jutott, az orosz agresszor és a Kádár-kormány ellen hatásos és határozott vizuális ítéletet megfogalmazó Bényi Árpád (az eddigi ismereteink szerint) az egyetlen képzőművész, aki egy plakátért, ha úgy tetszik, egy erős vizuális állításért szenvedett börtönbüntetést, megalázó meghurcoltatást. Vizsgálati fogságba kerültek képzőművészek (Muray Róbert, Vilt Tibor stb.), és börtönbüntetést is kiszabtak a forradalomban aktív szerepet vállalókra (Bíró Lajos, Karátson Gábor, Kováts Albert stb.). A forradalom mellett kiálló, a leverése után történtek miatt tiltakozó képzőművészeti alkotásért azonban egyedül őt ítélték el. Életében ez – föltehetően hasonlóan a többi börtönviselthez – talán a legfontosabb cezúra, meghatározóan, alapvető módon befolyásolta a szabadulása utáni életét és pályája alakulását.

A börtönévek után neki is nehéz volt lábra állni, egzisztenciálisan megkapaszkodni. Próbált elhelyezkedni Debrecenben, de a börtönmúltja miatt ott nem sikerült, végül takarítónői státusban portás lett Berettyóújfaluban. Lassan-lassan a környezete is megismerte s elfogadta őt. A gyermekvárosban rajztanári álláshoz és szakkörvezetéshez jutott, ez egészen 1975-ig, a debreceni művésztelepen kapott műtermes lakásának elfoglalásáig, az utolsó életformaváltásáig tartott. A segédmunkási és rajztanári, berettyóújfalui időszakában elsősorban rajzolt és grafikai művekkel kísérletezett (a technikák megismerése, kipróbálása stb. foglalkoztatta). Egzisztenciálisan is főleg erre volt akkoriban lehetősége, hiszen fölszerelt műterme is lassan formálódott, és a grafikai művek előállítására alacsonyabb költségeket igényelt, mint a festészet. Igaz ugyan, hogy festőként is elkezdett dolgozni, de elsősorban az egyéni stílusát, saját alkotói metódusát kereste még, ahogy a rajzban és grafikában is. A Berettyóújfalui Gyermekváros portásának „a pedagógus kollégák szállították a könyveket, beültek hozzám a portára beszélgetni. S hogy az intézmény számára is hasznos legyenek, egymás után készítettem az akkor létesült parkba szobrokat, Arany Jánost, Liszt Ferencet, Bartók Bélát is megmintáztam. [...] A ravatalozó homlokzatán még ma is ott van egy nagyméretű mozaikképem. [...] 1961-től aztán újra taníthattam a gyermekváros általános iskolájában, s később a gimnáziumban is. Újra családot alapítottam. [...] A KLTE pedagógia szakát végeztem el.”

A börtönéveit lassan feledték, 1959-től ugyan már kiállíthatott az évenként megrendezett debreceni őszi tárlatokon, de több évnek kellett eltelnie az első önálló bemutatkozása tervezéséig, 1965-ig. Akkor Bakó Endrének így határozta meg önmagát: „Rajztanár vagyok és vasárnapi festő. A sorrend és a jelző cseppet sem hízelgő, de számomra ez az egyetlen létezési forma.” Bakó hozzáteszi, hogy grafikával kezdett, művésztelepen Tokajban, Vörösberényben, Hajdúböszörményben volt, s „nehéz, küzdelmes évek vannak mögötte, de megszabadult régebbi szemléletétől: ma már egyértelmű és határozott művészi célkitűzése, a mai kor emberét, a 20. század szellemiségét akarja kifejezni.” Fametszetei közül kiemelkedőnek tartja a Radnóti-sorozatát, amelyből az *Erőltetett menet* című vers illusztrációját – szögesdrótok vízszintesei mögött három elgyötört, lehajtott fejű férfi vánszorog – az újság közli. A XXI. debreceni őszi tárlatról Székelyhidi Ágoston – többek között – azt jegyezte föl, hogy Bényi „pályája fordulópontjához érkezett. Keresések és kísérletek után, hirtelen eredeti, letisztult, nagy kifejezőerejű stílussal jelentkezett. Nála a groteskség és a törekenység kétségtelenül a szimbolika eszköze.” Az ugyanerről a kiállításról értekező Bényei József ideológiai alapon, a Kádárék fölmelegítette szocialista realizmus elvárásainak megfelelően fogalmaz: „A kispolgárság elidegenedése a társadalomtól és az embertől általában, de különösen a szocialista valóságtól – különben érdekesen és sajátosan megfogalmazott kivetítődésben – többek között Bíró Lajos, Tilless Béla, Bényi Árpád, Velényi Rudolf, Horváth Imre egyes képein egyértelműen jelentkezik.” Ez már határozott megbélyegzés, amihez politikai elvárosok is társultak. Barta Árpádné országgyűlési képviselő, az MSZMP Hajdú-Bihar megyei Végrehajtó Bizottságának tagja a kiállítás megnyitójában jelezte, hogy a művészeknek „a magyar – közelebbről az alföldi – festészet nagy hagyományainak folytatójaként meg kell keresniük azokat a tartalmi és formai jegyeket, amelyek által napjaink társadalmi valóságát [...] a lehető legteljesebben kifejezhetik”. Ugyanerről a kiállításról írta burkolt-elítélően Boda István: „A tárlat megtekintése közben

a csendéletek kérdőjelét kellett nemegyszer felrajzolnom.” Ez Bényi-csendéletekre is vonatkozhatott. Ezen írások az első egyéni kiállítását közvetlenül megelőzték, és hangütésük, elutasító tartalmuk bizonyos mértékben befolyásolhatták Bényi munkáját.

Első, bemutatkozó kiállítását kissé megkésve, harmincnégy évesen rendezhette meg huszonhat művéből a debreceni Művészklubban (1966. május 14–30.). Megnyitotta dr. Kádár Zoltán művészettörténész, a Kossuth Lajos Tudományegyetem egyetemi tanára. Kiállított tizenkét festményt (6 olajpasztell, 5 olajkép, 1 kréta) és tizennégy metszetet (fa- és linóleummetszetek lehettek). A festmények zöme csendélet, egy-két tájkép és egy József Attila-, továbbá három Radnóti-versillusztáció. A kiállítás rendezése közben jegyezte föl Bakó Endre: „Bényi egész este arról beszélt nekem, hogy mennyire félreértették őt a tavaszi tárlaton, amikor embertelenséget olvastak ki a képeiből és grafikáiból, holott ő nagyon is politikus témát dolgozott fel. Egyik vitatott képe eredetileg a *Vietnam* címet viselte, mivel azonban túlságosan direktnek találta, elállt a címtől. [...] A tárlat után [...] a pb. frontot nyitott a kritika és a kiállítás ellen is – éppen az a grafika [Bényié – a szerk.] képezte a legmagasabb botránykövet. Ráfogták, hogy embertelen szemléletet sugall.” A szerző a festő személyét is megidézi: „kék szeme idegesen vibrált a keretes szemüveg mögött. Húsos, érzéki szája hatalmasakat szívott cigarettájából. Intelligensen beszélt, nagyon tájékozott fiú volt. Néha megállt, maga elé nézett, és hosszan hallgatott. Csak szeme gyors, ideges rángása árulta el, hogy gondolkodik, és magában fogalmaz, vagy éppen vitatkozik.” Bakó a kiállítás megnyitójáról így tudósít: „este, mire felmentem, már túl voltak az ünnepélyes aktusokon. Megkönnyebbülten iddogáltunk, beszélgettünk. Ott volt Czövek Lajos, a kitűnő karvezető, színészek társaságában Kertész Gyula, az aranyos, kitűnő operarendező, Bíró Lajos, Tóth Ervin és mások.” Bakó rögzítette azt is, hogy a megnyitó előtti napon „Itt volt az egész városi tanács. [...] A tanácsi emberek végül levettek két képet a falról, de engedélyezték a kiállítás megnyitását.” Ennek továbbment a híre, mert az Ady Művelődési Ház igazgatója ugyancsak a megnyitás napján hívta föl a Hajdú-Bihari Napló újságírójának, Bakó Endrének a figyelmét arra, hogy „ne adjatok le semmi hírt arról, hogy Bényi kiállítása megnyílik”. A kiállítást így a helyi sajtó elhallgatta, és a megnyitása után a helyi párt és tanácsi szervek egy értekezletet rendeztek a művek megvitatására. „Két nap után a »hatalom« bezáratta a kiállítást. Pesszimizmussal, elidegenedéssel vádoltak. Felrötták, hogy szürkék, lehangolóak a színeim, csendéleteimen különösen izgatóak a tárgyak (fény nélküli mécses, mutató nélküli vekkeróra, üres asztal, poros hangszerek, szögcsatornák). [...] Sok Radnóti Miklós- és József Attila-illusztációt készítettem, ezek jól tükrözték az akkori életérzésemet. Ezeket is kiállítottam. A bezárást követő ankéton súlyos vádakkal illették. A hivatalos hozzászólók nem a képek festői-grafikai értékeit elemezték, s ezzel bizony az anyagot szabályosan zsúrizó bizottság munkáját is megkérdőjelezték. [...] Az ankéton elhangzott vádak nagyon sértettek. Keményebb, sértőbb dolgok hangzottak ott el a rovásomra, mint a népbírósági tárgyaláson! Többek között a fasizmus szálláscsinálójának neveztek. A népbíróságon az ügyész nem mondott ilyen ocsmányságokat rólam. Az ankéton felszólalók közül többen ma is élnek. Nem tudom, hogyan gondolnak vissza az ott történtekekre. Soha nem felejttem el, hogy volt két ember, aki kiállt mellettem.” A betiltott művekből egy festményt és a meghívón reprodukált grafikát lehet azonosítani, mivel a többi mű magántulajdonba került – festőjük nagyvonalú ajándékozó volt. Az *Őnarckép gyertyával* című metszetén egy elkeseredett, kilátástalanságot sugalló önjelmezéssel szembesülünk. A *Poros hangszerek* hétköznapi történetét özv. Bényi Árpádné mondta el: „Zenélni akartunk, és az ágy alól elővett hangszereinkről a port akartam letörölni, ám a férjem megállított, és így használta festménye modelljeként azokat.” A festményen szereplő hangszerek a világos és sötét kontrasztjával kiemelve ragaszkodó hozzáértéssel, ám sötét, összességében komor színhangokkal vannak megjelenítve. Egy tanulmány szerint Bényi 1963–1966 között, tehát a betiltott műveit jellemzően is: „geometrikus elemek használatával, konstruktivista szellemben készítette a festményeit. E korszak legjelentősebb darabja, a [...] *Poros hangszerek* Braque-os utánérzést mutat, de érzékeny, finom mű.” A szerző említi még az 1965-ben festett *Mécsvilágot*, amely „választékos színhatásával, a barnák változataival tűnik ki”. A csendéletein szereplő tárgyakat (hegedű, írógép, gyertya, villanykörte, mécses, vekker stb.) „filozofikus töltésű szimbólum-elemeknek, irodalmi indíttatású motívumoknak” nevezi, amelyeknek a „rendszeréből képezte [a festő] művei belső architektúráját”. A *Kohó* című, 1966-ban ugyancsak bemutatott képének előzménye az, hogy Bényi 1965-ben a helyszínen, Dunaújvárosban tanulmányozta a Dunai Vasmű működését, hétköznapijait, amit így idézett föl: „A munkának az a lüktetése, amit a Vasműben tapasztaltam, szép élmény. Az anyaggal, az izzó vassal szinte Charon-i figurák viaskodnak. [...] Ráéreztem a munka dinamikájára.” A csendéletek, tájképek

mellett tehát a munkát, az akkori politikai terminológia szerint a szocialista munkát (annak egy kiemelten jellemző részletét) megjelenítő festmény is helyet kapott első önálló tárlatában.

Művészettörténeti szempontból is nagyon sajnálatos, hogy a betiltott tárlaton szereplő művek előkerülésére már évek óta nincs esély. Bényi ugyanis szívesen és nagyvonalúan elajándékozta a műveit, s a rossz emlékű tárlat anyagára ez hatványozottan igaz lehet. Az alkotásait nem jelölte meg opusz-számmal, amit azután nem is rögzített oeuvre-katalógusban, s így nem alakulhatott ki, nem jöhetett létre munkáinak inventáriuma sem. Márpedig egy műjegyzék életműve legfontosabb rétegeinek a mélyebb megismerését segítené, így a cenzúrázott tárlata teljeskörű rekonstruálását is.

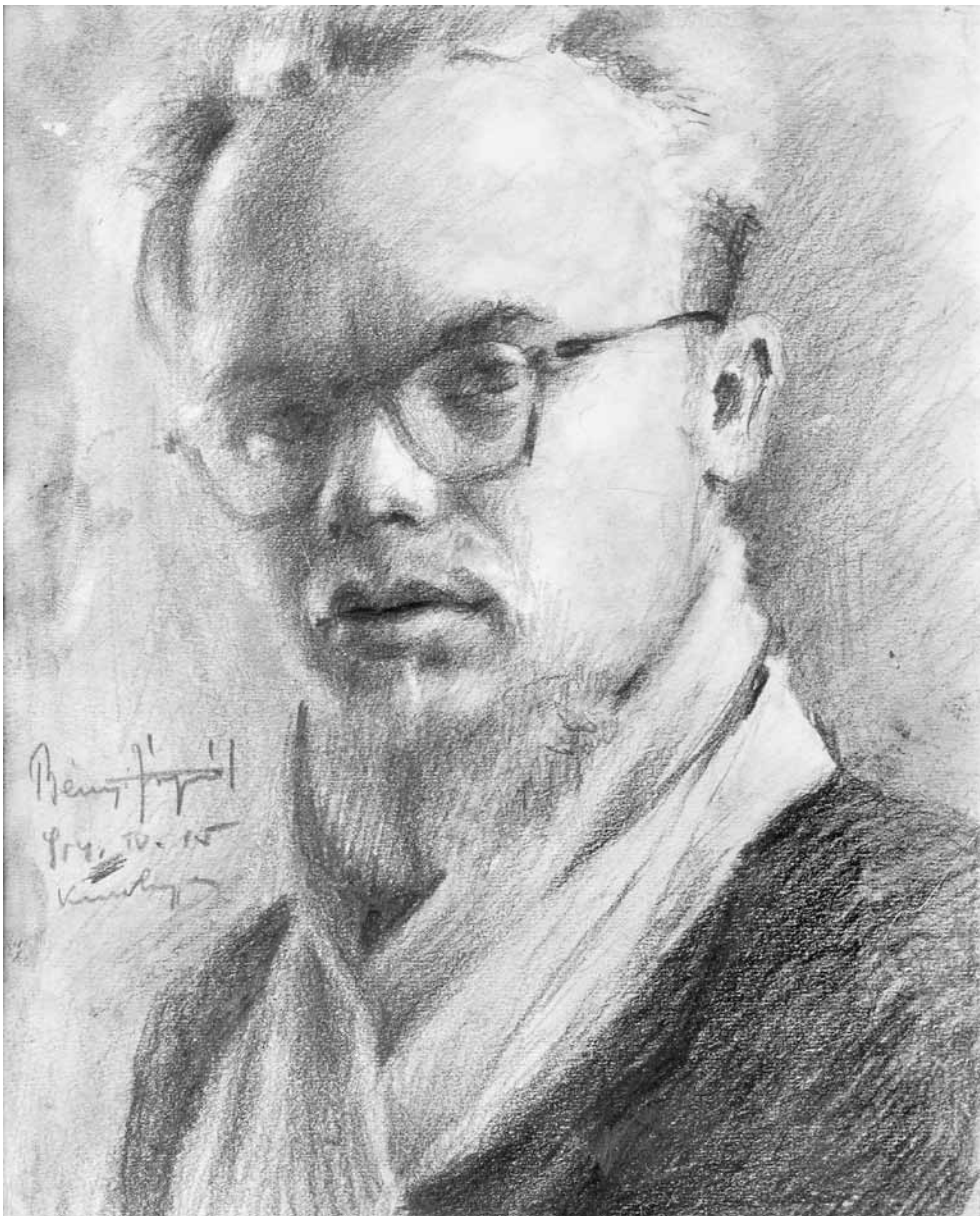
Az is különös, hogy az 1960-as években történt betiltások (itt nem irodalmi, zenei és színházi-akról van szó) sorában a képzőművészetiek alig-alig, legfeljebb az említések szintjén – s nem részletesen – földolgozottak. Az azonos – vagy közeli – időpontokban történt betiltások sorából a Fialat Képzőművészek Stúdiója, a Fialat Művészek Klubja egy-egy emlékezetes esetét jegyezték föl, valamint Bényinek is vezérlő csillaga, Kondor Béla tárlatafférját a hatalommal. Kondornak a Fényes Adolf Teremben rendezett kiállítását „egy héttel hamarabb bezárták”, és a Németh Lajos írta katalóguselőszót, „az én előszavamat betiltották”. Wrabel Sándor festőművész *Forradalom* című festményének a megjelenése miatt 1965-ben visszavonták Artner Tivadar *Évezredek művészete* című könyvét, s a második kiadásban ez a mű már nem jelenhetett meg.

A betiltás hatása Bényi Árpád munkásságára vonatkozóan kétféleképpen is jelentkezett. Egyrészt működött a kimondatlan szakmai szolidaritás („A bezárás után nem sokkal értesítést kaptam, hogy felvettek a Művészeti Alapba, s rövid idő múlva a Képzőművészeti Szövetségbe is”), másrészt pedig egyre több kiállításra kapott meghívást, még a betiltott anyagával is (Miskolci Egyetem, Tokaj, Nagyvárád, Lublin).

1956 és '66 jelentős emberi és szakmai megtorpanást, nehezen átélhető konfliktust jelentettek számára, ám ő kitartóan a munkába menekült. Mindenáron el akart jutni egyéni művészeti üzenete, saját önkifejezési módusza megtalálásához és fixálásához. Két ilyen, az életét fölforgató esemény – gondolhatnánk – kibillentti a személyiséget eredeti szándékaiból, ám őt mintha még elszántabbá és makacsabbá tették volna. Mindegyiknek fontos tanulságai keletkeztek elméleti fölkészültségében és alkotóművészeti gyakorlatában. Több helyen beszélt arról, hogy börtönidejében műtárgyak földidézésével memóriagyakorlatokat végzett: „a bedilizés ellen képzeltem magam elé egy-egy festményt. Hol egy Tiziano-, hol egy Velázquez-képet. Ezeket szinte agykontrollal, színesben próbáltam magam elé idézni, szinte végigtapogatni, s egy-egy festői magatartást szavakká átformálni. Ha nincs módom látni a képet, megfogni, legalább szerettem volna magamnak megfogalmazni azokat az attributumokat a festményen, amelyek a fogalom szintjén is megragadhatók. Az az interpretációs gondolkodásmód, amivel én a képeket próbálom leírni, s ami később a művészettörténeti interpretációimban gyakorlattá vált, ott alakult ki. [...] Minden művészettörténeti ars poeticám onnan származik.”

Az eltiltással megbélyegzett, kiállított műve tekintetében is sajátosan vonta le a tanulságokat. Addig hagyományosabb fölfogásban festett, így művei belesimultak a kor festői átlagába. „Másképp évtizedig a naturalizmusba oltott Munkácsy és Rudnay volt az eszményképem. [...] 1963-ban Tokajban jártam, a művésztelepen. Ott döbbsentem rá, hogy amit addig festettem, rajzoltam, az tarthatatlan. Ekkor menekülni kezdtem a látványtól, a képet hideg fejjel, ihlet nélkül szerkesztettem. Ez is zsákutcába vezetett. Próbáltam továbblépni, valkiddal kísérleteztem. Vagy másfél évig folyt, csurgott a festék, s közben Zilahy György és Bíró Lajos hatása alá kerültem. Nem a képszerkesztés, hanem a szemlélet és a technika tekintetében. [...] Az új technika segített az új mondanivalók megfogalmazásához is. Ez 1968–69-ben történt, akkor találtam meg a saját hangomat.” A Tokaji Művésztelep kollegiális, őt befogadó légköre és művészeti tanulásai tehát pozitív módon hatottak alkotóművészetére. A tokaji inspirációk és „a debreceni kiállítás betiltásnak a tapasztalatai oda vezettek,” hogy „óvatosabb lettem. Kialakítottam egy olyan festői magatartást, amiben nincs jelentősége az ábrázolt dolgoknak, nincs jelentéstartalmuk az én »ábráimnak«, mert mindent az ecset járása, a festék sűrűsége, a festőkés felületeket felsebző nyoma kell hordozzon. Én ebben is megtaláltam a magam helyét és örömét. Hiszen Matisse életében nyoma sincs direkt módon annak, hogy a németek megszállták hazáját, hogy feleségét és lányát elfogta a Gestapo, de képein ott izzik, protestál a humánus, az élet emberfeletti akarása. Én őszintén hiszek abban, hogy a kép terének sugárzása van, és ennek nincs köze az ábrázolás hagyományos tartalmához.”

Portrékat és zenei tárgyú, hagyományos értelemben figurálisnak mondható tájképeket fest. Az 1966-os szilencium, illetve több év szünet után újra írnak a kiállítási szerepléseiről a megyei napilapban, a Hajdú-Bihari Naplóban, és az 1970-es évtizedben jelennek meg művei az Alföld folyóiratban is. Tájképeit óhatatlanul az alföldi festészet hagyományvilágához kapcsolják, követi „azt a Tornyai János által hirdetett tájképfestési ideált, amely a táj lelkét inkább, mint a külsejét” kísérli megjeleníteni. *Vörös homok* című festménye az V. Országos Nyári Tárlaton, Debrecenben nívódíjat kapott, ebből az apropóból a cikkíró megjegyzi még, hogy a festő „emlékvilága elsősorban az Alföldhöz, a bihari tájhoz kapcsolódik, de az élményvilág másik része a kor legfontosabb kérdéseihöz”. Az állítás első felét maga az alkotó még évek múlva is megerősíti: „Ha tájképet festek, ma is a bihari táj motívumaiból élek, ha behunom a szemem, és elképzelek egy tájat, a bihari részletek jelennek meg előttem.” S valóban, bizonyos társadalmi problémák is megjelennek a műveiben, amelyek ugyancsak átalakulóban vannak. „Engem a gesztusok szemantikai tartalma érdekel újabban. Ezért is jelenik meg majdnem minden képemen egy alak. Az egyik csellós képem címe: *Új Prometheusz*. Meggyőződésem, hogy aki ma, a fogaskerekes civilizáció korában igazi muzsikust, az prometheuszi tettet hajt végre.” Határozott lépést tett az ábrázoló elemek elhagyása útján, és egyre erőteljesebben a faktúra, a festői gesztusok milyensége, hangsúlyai érdeklik. „Évek óta egy képet festek, a muzsikust. [...] Engem legkevésbé maga a muzsikust érdekel. Sokkal inkább szeretnék egy sárga foltban éltetni egy képet. Ahhoz, hogy egy vörös élni tudjon, megfelelő színekre – sárgára, rózsaszínre, narancsra – van szükség a környezetében. [...] Ez az alak lehetne festő is, de a muzsikust erősebb jelkép. Azt a fájdalmas felismerést festem újra és újra, hogy a muzsikusra, vagyis a művészre szüksége van a világnak.” Tehát a művészetek társadalmi szükségességéig jutott el a tájképek és csendéletek mellett létrehozott zenei témájú képcsoportjával.

BÉNYI ÁRPÁD, Önarckép, 1954